ნიკოლოზ ნახუცრიშვილი, თეა შურღაია
Nikoloz Nakhutsrishvili, Tea Shurgaia

რეიჰან გუგუნანი. „ფერეიდნელი ქართველების ზღაპრები,“ ფულადშაჰრი (ირანი), გამომცემლობა „გორჯი,“ 2024, 300 გვ.

Reyhan Gugunani. Folktales of the Georgians of Fereydan. Fuladshahr (Iran), Publishing House "Gorji", 2024, 300 pp.

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გიორგი წერეთლის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი
G. Tsereteli Institute of Oriental Studies – Ilia State University
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Ivane Javakhishvili Tbilisi State Unviersity

საკვანძო სიტყვები: *ფერეიდნული დიალექტი; ირანში მცხოვრები ქართველები; სპარსული ზღაპრები; ქართული ფოლკლორი*
Key Words: *Fereydani dialect; Georgians of Iran; Persian tales; Georgian folklore*

გასული საუკუნის ბოლოდან ირანში მცხოვრები ეთნიკური ქართველები გააქტიურდნენ საკუთარი ენის, ისტორიის, კულტურისა და იდენტობის საკითხების მიმართ ინტერესის გამოჩენის თვალსაზრისით. თუკი მანამდე ფერეიდნულ დიალექტსა და იქაური ქართველების ყოფას, ძირითადად, ქართველი მეცნიერები იკვლევდნენ, ბოლო ხანებში არაერთი ინიციატივა სწორედ ირანში მცხოვრებ ქართველებს ეკუთვნით.[1] ამ ვითარებას, როგორც ჩანს, ორი ფაქტორი განაპირობებდა: 1. საკომუნიკაციო საშუალებების განვითარებამ, საქართველოსთან ცოცხალი კონტაქტის გაიოლებამ ისტორიულ სამშობლოს მოწყვეტილ ადამიანებს მშობლიურ ენასთან და მის მატარებლებთან ურთიერთობის გამოცდილება შესძინა. ამ გამოცდილებამ, ინფორმაციასთან ერთად, ფერეიდნელების მეტყველებასა და თანამედროვე ქართულს შორის არსებული თვალსაჩინო განსხვავებაც წარმოაჩინა. 2. ტელეკომუნიკაციებისა და სოციალური ქსელების როლის არნახულმა ზრდამ, ბევრ სიკეთესთან ერთად, საფრთხე შეუქმნა ისედაც გაქრობის ალბათობის წინაშე აღმოჩენილ ერთადერთ ქართულ ენობრივ კუნძულს ირანის ტერიტორიაზე. ეს საფრთხე სათანადოდ გააცნობიერეს არა მხოლოდ დიალექტოლოგებმა, არამედ მათაც, ვისთვისაც ფერეიდნული დიალექტი მშობლიურია. ირანში მცხოვრები ქართველების ახალი თაობა ან ისინი, ვისაც ახლა გაუჩნდა დავიწყებული მშობლიური ენის დაუფლების სურვილი, ცდილობს, ის ქართული ისწავლოს ან გამოიყენოს, რომლითაც მის ისტორიულ სამშობლოში მეტყველებენ.

ასეთ ვითარებაში, ბუნებრივია, განსაკუთრებულ დაფასებასა და ყურადღებას იმსახურებს ყველა, ვინც ფერეიდნული დიალექტის დაცვისა თუ შესწავლისთვის გაირჯება. წინამდებარე რეცენზია სწორედ ერთ-ერთი ასეთი მცდელობის შედეგის ავკარგიანობის წარმოჩენას ისახავს მიზნად.

2024 წელს რეიჰან გუგუნანიმ (გუგუნაშვილმა) შეკრიბა და გამოსცა „ფერეიდნელი ქართველების ზღაპრები“.[2] წიგნი ორენოვანია - ზღაპრების ტექსტი მოცემულია ჯერ სპარსულ ენაზე, ხოლო შემდეგ ქართულად (ფერეიდნულად). ზღაპრის სათაური კი ტექსტს თავიდანვე ორივე ენაზე უძღვის. რეიჰან გუგუნანის სპარსული წინასიტყვაობის (გვ. 8-12) გარდა, მკითხველს კრებულში ქართული ენის პედაგოგის, მთარგმნელისა და მკვლევრის, რუჰოლა სეფიანის სპარსული წინათქმაც დახვდება (გვ. 6-7). სწორედ ამ უკანასკნელის რჩევით შეინარჩუნა რ. გუგუნანიმ ტექსტებში ფერეიდნული დიალექ-

---

[1] ამ პერიოდში შექმნილი ნაშრომების ნუსხა იხ.: ნახუცრიშვილი, ნ., ბერიძე, მ., ბაკურაძე, ლ. *ირანის ქართველობა ისტორიულ სამშობლოსთან რეინტეგრაციის გზაზე.* თბილისი: „აკადემიური წიგნი“, 2020, გვ.34-36; ბერაძე, გ., ნახუცრიშვილი, ნ. საქართველოს, ქართველების და ირან-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ ირანის ისლამურ რესპუბლიკაში უკანასკნელ პერიოდში (2000-2021წწ.) გამოქვეყნებული სპარსულენოვანი წიგნების ანოტირებული ბიბლიოგრაფია, *ახალი მასალები საქართველოს შესახებ ირანის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში*, თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2022. გვ. 539-566.

[2] ასეა წიგნის კონტრტიტულზე. გამოცემის სპარსული სათაური კი *Afsānehā-ye ʻāmiāne-ye gorjī-e Faridan* („ფერეიდნის ქართული ხალხური ზღაპრები“) გახლავთ.

ტის გრამატიკული ნორმები. რ. სეფიანი ამ ფაქტს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს, რადგან, მისი თქმით, პირველად მოხდა, რომ წიგნი ფერეიდნული მეტყველების ნორმების სრული დაცვით დაიწერა, რაც მას ნებისმიერი ფერეიდნელისთვის ხელმისაწვდომს ხდის (გუგუნანი, 2024, გვ. 7).

ქართული კონტრტიტულის გარდა, გამოცემას ახლავს ცხრილი - ქართული ანბანი არაბული გრაფიკული შესატყვისითა და შესაბამისი წარმოთქმის მითითებით. აქვეა რ. გუგუნანის მიძღვნა (გვ. 299) და „აუცილებელი ახსნა“ (გვ. 298). შემდგენელი საჭიროდ თვლის იმის მითითებას, რომ ფერეიდნულში, დღევანდელი ქართულისგან განსხვავებით, ასო-ბგერა „ხან“-ის გარდა, კიდევ არსებობს ასო-ბგერა „ჴარი“: „...ფერეიდნელ ქართველები ჯერაც „ხ“ და „ჴ“-ეს ცალკეცალკედ ამბობენ. ეს წიგნიც რო ფერეიდნელ ქართულად დაწერილია, მაშ ეს ორი ასოც თითო თავის ადგილზე მოსულა“. (გუგუნანი, 2024, გვ. 298) მართლაც, ეს პრინციპი ყველა ქართულ ტექსტში დაცულია.

„ფერეიდნელი ქართველების ზღაპრები“ სიყვარულით ეძღვნება იმ ადამიანებს, ვინც ამ ზღაპრების წაკითხვით „წინანდელებს მაიგონებენ და ძრიალ გოოხარდებისყე“ (გუგუნანი, 2024, გვ. 299).

წინასიტყვაობაში ნათქვამია, რომ შემდგენელმა იმ ქართული ლექსიკით ისარგებლა, რომელიც ბოლო 80 წლის მანძილზე გაისმოდა ფერეიდნის რეგიონში. თუმცა რ. გუგუნანის ვარაუდით, შესაძლოა, ზოგიერთი სიტყვა გარკვეული ასაკობრივი ჯგუფისთვის გაუგებარი იყოს, რის მიზეზადაც ბოლო ათწლეულებში ამ ლექსიკის გამოუყენლობას ასახელებს. ასეთი შემთხვევები ქართული ტექსტის შესაბამის ადგილას, სქოლიოში, სპარსულადაა განმარტებული. ჩვენი დაკვირვებით, კომენტირებულ ლექსიკურ თუ ფრაზეოლოგიურ ერთეულთაგან რამდენიმე *(მხოლოდ, მადლიერი, მშობელი, ზეიმი, შაქარყინული, გლეხკაცი* და სხვ.) ფერეიდნულ დიალექტში არ დასტურდება, სტანდარტული ქართულის კუთვნილებაა. ამ სიტყვების გამოყენებისას, რ. გუგუნანის „შემწე“ და წყარო ნუგზარ (ნოურუზ) ლაჩინანის „ქართულ-სპარსული ლექსიკონი“[3] აღმოჩნდა, რომელსაც ავტორი მადლიერებით მოიხსენიებს.

ფერეიდნულ ზღაპრებში გვხვდება ევროპეიზმებიც (*პრინცი, პარკი, ტიპი, ტურისტი, ფერმერი*), რის თაობაზეც სპარსულ წინასიტყვაობაში აღნიშნულია: „ტექსტებში აღმოაჩენთ არაქართულ სიტყვებსაც, რომელთა ჩანაცვლების ან უკუგდებისგან, მეტყველებაში მათი ხშირად გამოყენების გამო, თავი შევიკავეთ.“ (გუგუნანი, 2024, გვ. 10)

რეიჰან გუგუნანის შენიშვნებით აღჭურვილია სპარსული ტექსტებიც. ამ ნაწილში განმარტებულია ცალკეული ფერეიდნული სიტყვა, ფრაზეოლოგიური ერთეული ან ანდაზა.

რეცენზიაში არ შევუდგებით ფერეიდნული დიალექტის თავისებურებების განხილვას[4] და იმის ანალიზს, თუ რამდენად ზუსტად ასახავს შემოთა-

---

[3] ეს ლექსიკონი ორჯერ (2007, 2015) დაიბეჭდა ისპაჰანში. ამჟამად მზადდება მესამე, შევსებული გამოცემა.

[4] ამ თემაზე იხ.: ბერიძე, მ., ბაკურაძე, ლ. *ქართული ენის ფერეიდნული დიალექტი*. თბილისი: „მერიდიანი“, 2020.

ვაზებული ტექსტები ამ თავისებურებებს. არც კრებულის ზოგიერთ ტექნიკურ გაუმართაობაზე (კორექტურა, სარჩევში გვერდების არასწორი მითითება და მისთ.) შევჩერდებით, რაც ირანში ამ ტიპის პუბლიკაციებისთვის ჩვეული ამბავია. თუმცა ორიოდე ფაქტის აღნიშვნა მაინც საჭიროდ მიგვაჩნია.

ქართულ ტექსტში ყურადღებას იქცევს თანხმოვანთა და ხმოვანთა გემინირება[5], რაც არაბულ-სპარსული ორთოგრაფიისა და სპარსული ფონეტიკური სისტემის პირდაპირი გავლენის შედეგია. მაგალითები:

„ორ ფერრადამც კი ჯანი მიჰცე!“ (გვ. 223)

„ძეილ წინდებს რო ჯერ ახხალ ყელები ჰიქონდა...“ (გვ. 224)

„ყეინის ბიჭი მეთოფფებით ნახა...“ (გვ. 244)

„მოსამართლემ მაალე მიჰჯდა. (გვ. 164)

„ათასი მეგობარე ცოტარი და ერთ დუშმანი ბეევრია.[6] (გვ.194)

„დღეს სად გიივლია.“ (გვ. 223).

სპარსულ ნიადაგზევე აიხსნება ქართული ზმნის ფორმებთან უარყოფითი ნაწილაკების შერწყმით წერა:

არარი (არ არის); არიცოდა რაქნას (არ იცოდა, რა ექნა); არდოოსივდეს (არ დაუსივდეს); არმაიდიხარ (არ მოდიხარ); ვერმეწივაყე (ვერ მიეწია); ვერ გომოვდოდაყე (ვერ გამოვიდოდა); აღარესმოდა (აღარ ესმოდა), ნუდამაღონებავ (ნუ გამაწვალებ) და სხვ.

რ. გუგუნანის ქართულ ტექსტებში შერწყმით წერის სხვა შემთხვევებიც დასტურდება: *ამერთ (ამ ერთ); ერთცოტა (ერთი ცოტა), ახლოიყო (ახლო იყო), შენ მამზემ (შენმა მზემ)* და მისთ.

ამ ლინგვისტურ-ორთოგრაფიული შენიშვნების შემდეგ, გამოცემაზე წარმოდგენის შესაქმნელად, ძირითად საკითხებზე გავამახვილებთ მკითხველის ყურადღებას.

რეიჰან გუგუნანის მიერ შედგენილ კრებულში სულ ათი ზღაპარია გამოქვეყნებული[7] (სპარსული და ქართული ტექსტები):

1. თავგასულ ყეინი და თავადი ფერია (გვ. 13-23; 24-51);
2. გადაჯრილ ჩიტი (გვ.52-56; 57-65);
3. ქურდა (66- 69; 70-80);
4. ბარდიკო (81-85; 86-100);
5. აღბალიან ქაჩალი (101-108; 109-121)
6. ყეინის ბაიტა ყორი[8] (122-129; 130-142);
7. გლეხკაცი და ღონებელ[9] მოსამართლე (143-152; 153-168);
8. დახატული ყორი და მამინაცვალი (169-179; 180-208);
9. ეშმაკი დედინაცვალი და გეერ მარტო ყორი[10] (209-214; 215-248);
10. ჭკიან კაცის წინასწარ ცოდნა (249-266; 267-298).

---

[5] სპარსულში გრძელი და მოკლე ხმოვნების არსებობის გათვალისწინებით, იქნებ აქ „ხმოვნის დაგრძელება“ უფრო ზუსტი ტერმინი იყოს.

[6] შდრ. სპარსულ ანდაზას „hezār dūst kam ast, yek dōshman besyār“ („ათასი მეგობარი ცოტაა, ერთი მტერი კი ბევრი”).

[7] ეს ტექსტები ჯერ არ ასახულა „ქართულ დიალექტურ კორპუსში” (corpora.co), რომელშიც შესულია დღემდე ცნობილი ყველა ფერეიდნული ტექსტი.

[8] მეფის პატარა ასული

[9] მჩაგვრელი, ტირანი

[10] ეშმაკი (გაიძვერა) დედინაცვალი და მარტოხელა გერი

ფრჩხილებში მითითებული სპარსული და ქართული ტექსტების გვერდების რაოდენობის შედარებაც კმარა იმის შესამჩნევად, რომ სპარსული მოცულობით ქართულს ჩამოუვარდება. განსხვავებულია არა მხოლოდ მოცულობა, არამედ შინაარსიც.

ქართული ნაწილი, ჩვეულებრივ, უფრო მეტ დეტალს (ხშირად ისეთ დეტალიზებას, რომელიც ხალხურ ზღაპარს არ ახასიათებს), ყოფითი წვრილმანების გამოწვლილვით აღწერას შეიცავს, რაც სპარსულ ტექსტში გამოტოვებულია, შემოკლებულია ან გამარტივებულია. ასეთი აცდენა თუ ქართული ტექსტის ამგვარი ადაპტაცია ბუნდოვანს ხდის შემდგენლის მიზანს - გაურკვეველია, რას (ვის) ემსახურება სპარსულენოვანი ტექსტი.

სპარსული და ქართული ტექსტების განსხვავება ამით არ ამოიწურება. საინტერესოა ზღაპრების ტრადიციული დასაწყისის, დასასრულისა და თხრობის შემკვრელი ფორმულების შედარება.

ტრადიციულ დასაწყისად ქართულ ტექსტში გვევლინება ფორმულა „იყო და არა იყო ერთი", რომელიც სპარსული „yekī būd, yekī nabūd"(სიტყვ. „ერთი იყო, ერთი არა") და ქართული „იყო და არა იყო რას" ერთგვარი კონტამინაციაა. ასევე, გამოყენებულია ფორმულა „ერთი იყო, ერთი არა იყო, ღმერთის გარდაის არმინ არიყო", რაც სპარსული ტრადიციული დასაწყისის „yekī būd, yekī nabūd, gheir az khodā hīch kās nabūd" სიტყვასტყვითი თარგმანია. სპარსული ტრადიციული ფორმულა „rūzī, rūzegārī" (სიტყვ. „ერთ დღეს, ერთ დროს") კი ქართულად გადმოიცემა ფრაზებით: „იმ წინა წელებში", „ბევსხან ემისყე წინ" და მისთ.

ფერეიდნული ზღაპრების ფრაზები „რაჴელი გაქ!" „თავი აღარ გატკივოყე", ჩვენი აზრით, სპარსული ზღაპრებისთვის დამახასიათებელი თხრობის შემკვრელი ფრაზების „beg(o)zārim" („თავი დავანებოთ", „შევეშვათ") და „dard-e saretān nadaham" („თავს არ აგატკიებთ") ადეკვატი უნდა იყოს. ამავე ფუნქციით სხვა ფორმულებიც გვხვდება: „ეხლა ვნახოთ აბა ამ ჴარაზე რა გავლილა"[11] (გვ. 234), „ეხლა წაიდეთ და გაიგოთ აბა იქითყე რამბავია." (გვ.48)

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ზღაპრების ტრადიციული დასასრული, რომელიც ორიგინალობით გამოირჩევა. ყველაზე ხშირად გამოყენებული ფინალური ფრაზა არც სპარსული ზღაპრების ფორმულებს იმეორებს და არც ქართულისთვის ჩანს ჩვეული:

„ტილი და წილი თაში[12]
ხილიც შენ კალთაში
ამინ!"

სპარსულში ამ ფორმულის საპირწონედ, როგორც წესი, სხვა შინაარსის მზა ფრაზებია მოცემული. გამონაკლისია ზღაპარი „დახატულ ყორი და მამინაცვალი", რომლის სპარსული ტექსტი უფრო ახლოსაა ქართულთან და ასე მთავრდება:

„Jān(e)varān-e mouzī az tō dūr va ne'mathā-ye elahī dar dāmān-e tō bād." (გვ. 179)

---

[11] „აბა ახლა ვნახოთ, აქეთ რა მოხდა." აღსანიშნავია, რომ შესაბამის სპარსულ ტექსტში ეს ფორმულა არ არის.

[12] მთაში

„მავნებელი არსებები შენგან შორს და ღვთის წყალობანი შენს კალთაში“.

ყველაზე ხშირად სპარსულ ტექსტში ვხვდებით ფორმულას „sakhtīhā az tō dūr va āsāyesh nasib-e tō bād“ („შორს შენგან გასაჭირი და წილად გხვდეს სიმშვიდე“) და მისი ვარიანტები. რამდენიმე შემთხვევაში ამ სპარსულ ფორმულას ქართულში „დარჩომა და გაზდომა“ შეესაბამება. (გვ.: 48; 248; 297)

ორიოდე სიტყვით ზღაპრების შინაარსსა თუ ჟანრობრივი კუთვნილების საკითხსაც შევეხებით. კუმულაციური ზღაპარი „გადაჯრილ ჩიტი“ რეიჰან გუგუნანის კრებულში ერთადერთი ტექსტია, რომელიც შესაძლებელია ცხოველთა ზღაპრების ჯგუფს მივაკუთვნოთ. აშკარაა მისი და ცნობილი სპარსული ზღაპრის „ბელურა აში-მაშის“ სიუჟეტის მსგავსება.

აღსანიშნავია, რომ კრებულის ზღაპრები, მათ შორის, ჯადოსნური ტიპისა, ნოველისტური (საყოფაცხოვრებო) ზღაპრებისთვის დამახასიათებელი ნარაციის გავლენას განიცდიან, ხოლო „ქურდა“, რომელიც ადგილობრივ ხალხურ რწმენა-წარმოდგენებს უკავშირდება,[13] ზღაპრად ძნელად თუ ჩაითვლება.

რეიჰან გუგუნანის „ფერეიდნელი ქართველების ზღაპრები“ ნამდვილად ძვირფასი წყაროა როგორც ირანში მცხოვრები ქართველებისთვის, აგრეთვე, იმ მკვლევრებისთვის, ვინც დაინტერესებულია ფერეიდნელების ენის, ფოლკლორის, ყოფის შესწავლით. ამ ტექსტებში მოცემულია არაერთი ლექსიკური ერთეული, განსაკუთრებით ზმნები, რომლებიც, როგორც ჩანს, არ აღუნუსხავთ ქართველ დიალექტოლოგებს. მხოლოდ რამდენიმე ასეთ ნიმუშს ჩამოვთვლით იმ სახით, როგორითაც მოცემულია ტექსტებში; ამ ზმნების ნაწილი მიღებულია ფუძის რედუპლიკაციის გზით. ესენია: *ალავლავის, გაიფარფნეს, კრანტობდა, ოოქუდდა, (არ)დოოზღიტებია, ოოჭრიკჭრიკდა* და სხვ.

საგანგებო განხილვას საჭიროებს ამ ტექსტებში მოცემული ანდაზები და ფრაზეოლოგიური ერთეულები. პერსპექტიულად გვესახება მათი შედარება ქართულ და სპარსულ პარემიებთან, რაც ცალკე მსჯელობის საგანია და რეცენზიის ფორმატს სცილდება.

რეიჰან გუგუნანის მიერ შეკრებილი და 2024 წელს ირანის გამომცემლობა „გორჯიში“ დაბეჭდილი „ქართველი ფერეიდნელების ზღაპრები“ მნიშვნელოვანი შენაძენია დიალექტოლოგების, ზღაპართმცოდნეებისა და ეთნოლოგებისთვის.

[13] „ფერეიდნული დიალექტის კორპუსული ლექსიკონის“ მიხედვით, ქურდა //ქურდო არის „დღესასწაული, აღნიშნავენ ზამთრის ორმოცდამეხუთე დღეს, ემთხვევა ქრისტიანულ ახალ წელს - თოთხმეტ იანვარს.“ (ბერიძე და სხვ., 2018) ამავე ლექსიკონის მონაცემებით, ქურდას დროს აცხობენ სპეციალურ პურს - „ფეტის კუკუას.“ ნასრინ ყალანი თავის ეთნოგრაფიული ხასიათის ნაშრომში „ფესვი,“ „ქურდას შეჭამანდის“ განმარტებისას, ამ დღესასწაულის განსხვავებულ ვერსიას გვთავაზობს (2010, გვ. 123-125).

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ბერიძე და სხვ. (2018) - ბერიძე მ., ბაკურაძე ლ., ნახუცრიშვილი ნ., ფერეიდნული დიალექტის კორპუსული ლექსიკონი (ქართული დიალექტური კორპუსი), თბილისი: სახელმწიფო ენის დეპარტამენტი
- გუგუნანი (2024) – Afsānehā-ye ʻāmiāne-ye gorjī-e Faridan. Gerdāvari va tālif: Reyhan Gūgūnānī, Fūlādshahr: enteshārāt-e Gorji (გუგუნაშვილი, რ. ფერეიდნელი ქართველების ზღაპრები)
- ყალანი (2010) – Qalani, N. Pesv. Gozarī mardomshenākhtī bar gorjiān-e Irān. Esfahān: Golbon (Nasrin Ghalani. A Course in Anthropology of Georgians of Iran)

In the twentieth century, research on the Georgian community in Iran and its dialect was conducted predominantly by Georgian scholars. In recent decades, several noteworthy initiatives have also emerged from Georgians residing within Iran. Each newly available text in this field represents a valuable contribution to scholarship. Among these, *Folktales of the Georgians of Fereydan* by R. Gugunani, published in Iran in 2024, stands out as a remarkable corpus for the study of this Georgian linguistic island. According to R. Sepiani, author of the preface, the volume preserves the grammatical norms of Fereydani speech in their entirety - an achievement described as unprecedented (p. 7).

The work is bilingual: ten tales are presented first in Persian and subsequently in the Fereydani dialect. The Georgian versions are notably more detailed, often including elements omitted from the Persian texts.

From the standpoint of genre, *The Evil Bird* is the sole narrative that can be classified as an animal tale, while *Kurdo*, closely tied to local belief systems, resists categorization as a fairy tale in the strict sense.

The Georgian texts exhibit gemination of both consonants and vowels - an atypical phenomenon in Georgian reflecting the influence of Arabic-Persian orthographic conventions and the Persian phonological system. Persian is also responsible for the unusual merging of negative particles in combination with Georgian verb forms in writing. Formulaic expressions further reveal this contact: some opening and closing phrases reproduce Persian structures verbatim, while others demonstrate hybridization, such as the Georgian traditional opening formula ‘there was, and there was not one,’ which blends with the Persian *yekī būd, yekī nabūd*. At times, however, the Fereydani texts demonstrate distinctive closing formulas, such as ‘A lice and a cootie [let be away from you] in hills, and [let] fruit [be] in your lap. Amen!’ - a conclusion that neither parallels Persian folktale endings nor corresponds to traditional Georgian closing formulas.

The review also identifies lexical items that appear to derive from standard Georgian rather than the Fereydani dialect, as well as Europeanisms. Gugunani argues the latter on the grounds of their frequent use in contemporary Fereydani speech.

Despite certain limitations, *Folktales of the Georgians of Fereydan* (2024) constitutes a major new source for the study of the dialect, everyday life, and folklore of the Georgian community in Fereydan.